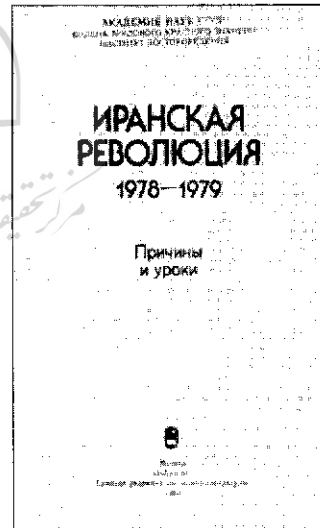

معرفی کتاب

تاریخ انقلاب ایران

«انستیتوی شرق شناسی مسکو»

O دکتر لقمان بایمت اف

O تاریخ انقلاب ایران ۱۹۷۸-۱۹۷۹ عوامل و درس ها

O مؤلف: ل. ی. اودیوا و دیگران

O ناشر: انتشارات ناوکه (علم) آکادمی علوم اتحاد شوروی، ۱۹۸۹

در سال ۱۹۸۹ میلادی انتشارات «ناوکه» (علم) آکادمی علوم اتحاد شوروی کتابی درباره تاریخ انقلاب اسلامی ایران تحت عنوان انقلاب ایران ۱۹۷۸-۱۹۷۹ عوامل و درس ها با تیراژ بیش از دوهزار نسخه چاپ و منتشر کرد.^۱ این کتاب در اصل مجموعه مقالاتی است که نتایج تحقیقات چندین ساله دانشمندان شوروی سابق درباره تاریخ انقلاب اسلامی ایران را در بر دارد. در تألیف این کتاب مفصل، شرق شناسان مشهور شوروی از قبیل: ل. ی. اودیوا، س. م. علی اف، آز. عرباجیان، ز. ا. عرباجیان، آم. بینی نشویلی، ی. ا. داراشینکا، وب. کلاشتارینا، م. ی. کروتوخین، ل. م. کولاگینا، آ. ک. لویانوف، ن. م. ممدوا، ون. پلستوم، ل. ی. اسکلاروف، د. س. راژدس تونسکایا، آپ. شیسناکوف، وی. یورتایوف، ای. ژیگا لینا و ل. ی. اودیوا نقش داشته اند.

تألیف مزبور با پیشگفتار مختصر آز. عرباجیان شروع می شود.^۲ فصل اول کتاب به بررسی زمینه های اقتصادی و اجتماعی و همچنین شرح عوامل وقوع انقلاب اسلامی ایران اختصاص یافته است. نویسنده این فصل محقق مشهور شوروی سابق، آز. عرباجیان است.^۳ وی در این نوشتار ساختار طبقات اجتماعی جامعه ایران قبل از انقلاب را به طور مفصل و براساس اسناد رسمی دولت ایران و اطلاعات رسانه های آن زمان ایران بررسی نموده است. به عقیده عرباجیان، در ابتدای وقوع انقلاب اسلامی ایران، مناسبات کاپیتالیستی در اقتصاد ایران، نه تنها کاملاً شکل گرفته بود، بلکه از اساسی ترین عناصر و عوامل تعیین کننده در اقتصاد کشور محسوب می شد. (ص ۲۶)

دیدگاه آز. عرباجیان در مورد مسائل مختلف انقلاب اسلامی در فصول بعدی کتاب مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین او سعی نموده است ویژگی های توسعه اقتصاد ایران در دهه (۷۰-۶۰ میلادی) را مشخص نماید.^۴ (صص ۳۱-۲۶)

فصل دوم به بررسی زمینه های اجتماعی - سیاسی - ایدئولوژی و علل اجتماعی انقلاب اختصاص دارد. بررسی ماهیت حاکمیت مطلق شاه، قانون اساسی دولت و مسائل مربوط به آزادی از جمله مباحث مورد بررسی آز. عرباجیان در این فصل است.^۵ مطالب این فصل از ارزش علمی زیادی برخوردار است. تحلیل های محقق مزبور به خصوص دیدگاه وی در بررسی قانون اساسی و آزادی جامعه ایران مورد توجه دیگر دانشمندان شوروی قرار گرفته است. یکی از مسائل مهمی که آز. عرباجیان در این فصل به آن پرداخته است مسئله رژیم مطلقه شاه و احزاب سیاسی می باشد. (صص ۴۲-۳۱)

در ادامه این فصل، مقاله محقق تاریخ معاصر ایران، ل. اسکلاروف با عنوان «سازمان های سیاسی نیروهای ضد شاه» قرار دارد.^۶ در این نوشتار مؤلف تقریباً همه سازمان های سیاسی را که به عنوان نیروهای ضد شاه فعالیت داشته اند، معرفی نموده و جایگاه هریک از آنها را در شکل گیری حرکت های اجتماعی - سیاسی تعیین نموده است. (صص ۴۶-۴۲)

محقق دیگر وی. یورتایوف مسئله شرکت دانشجویان در حرکت های ضدشاهی در سال های (۷۰-۶۰) را به طور مفصل بررسی کرده است.^۷ (ص ۵۶-۴۶). طبق نظر وی در سال های دهه ۱۹۷۰ تعداد دانشجویانی که در حرکت های ضد رژیم در ایران شرکت داشته اند در مقایسه با شرکت دانشجویان و جوانان در حرکت های ضد رژیم در دولت های اروپای غربی از قبیل آلمان، ایتالیا، اتریش و غیره چند برابر بیشتر بوده است (ص ۴۶). یورتایوف در نوشتار خود، دانشجویان را به عنوان مهمترین نیروهای اجتماعی ضد شاه معرفی کرده است.

در پایان این فصل مسئله شدت یافتن ضدیت های ملی در ایران در دهه ۱۹۷۰ م. توسط آ. ای. ژیگالینا بررسی شده است. محقق مذکور معتقد است که انقلاب سفید، یعنی اصلاحاتی که از سوی رژیم شاه برای حل و فصل مسائل ملی در ایران جاری شده بود، به هیچ وجه نتیجه مطلوبی دربر نداشته است. (ص ۶۰). فصل سوم درباره ماهیت رژیم مطلق محمد رضا پهلوی و نحوه عمل رژیم شاه با طبقات مختلف و گروه های اجتماعی جامعه ایران، در آغاز وقوع انقلاب اسلامی، بحث می کند. این فصل نیز به قلم آز. عرباجیان تحریر شده است.^۸

کتاب «انقلاب ایران ۱۹۷۹-۱۹۷۸

عوامل و درس‌ها»

در اصل مجموعه مقالاتی است که

نتایج تحقیقات چندین ساله

دانشمندان شوروی سابق درباره

تاریخ انقلاب اسلامی ایران است

به عقیده عرب‌باجیان در ابتدای

وقوع انقلاب اسلامی ایران،

مناسبات کاپیتالیستی در اقتصاد ایران،

نه تنها کاملاً شکل گرفته بود،

بلکه از اساسی‌ترین عناصر و عوامل تعیین‌کننده

در اقتصاد کشور محسوب می‌شد

در مقایسه با قانون اساسی حکومت قبلی مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است.^{۳۳} (صص ۲۱۰-۲۰۱).

در رابطه با مسئله قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، انعکاس دیدگاه‌های ملی در قانون اساسی نیز مورد توجه محققان قرار گرفته است.^{۳۴} (صص ۲۱۲-۲۱۰). مقاله آ.ی. ژینگالینا در این زمینه می‌باشد. مباحثی چون تاریخچه انتخاب رؤسای جمهور، انتخابات مجلس و شکل‌گیری حکومت رسمی در نوشته س.م. علی‌اف مطرح شده است.^{۳۵} (صص ۲۱۸-۲۱۲).

در فصل نهم، مباحثی چون سیاست داخلی دولت شهید رجایی و آغاز جنگ ایران و عراق توسط ی.ا. داراشینکا بررسی شده است.^{۳۶} (صص ۲۳۲-۲۱۹) این محقق، در ادامه، جریان برکناری ابوالحسن بنی‌صدر، رئیس‌جمهور وقت را براساس منابع و مأخذ معتبر بررسی کرده است.^{۳۷} (صص ۲۴۱-۲۳۲).

در بخشی دیگر مقاله و.ن. پلاستون با عنوان درگیری دولت با نیروهای چپ آمده است که در آن مؤلف سعی کرده جریان شکست نیروهای چپ کشور را بررسی نماید.^{۳۸} (صص ۲۵۲-۲۴۱) در همین فصل ی.ا. داراشینکا در مقاله دیگری با عنوان انقلاب فرهنگ اسلامی، سعی نموده است ساختار حکومت جدید را نسبت به مسائل اخلاق و فرهنگ جامعه بررسی نماید.^{۳۹} (صص ۲۵۸-۲۵۳).

فصل دهم به موضوع شکل‌گیری حکومت اسلامی اختصاص دارد و یکی از فصل‌های مهم به شمار می‌آید. محقق و.ی. یورتابوف در مقاله خود دانشجویان مدارس عالی و دانشگاه‌ها را به عنوان عنصر و زمینه‌ساز اصلی انقلاب فرهنگی اسلامی نشان داده است.^{۴۰} (صص ۲۶۷-۲۵۹). محقق دیگر آ.ی. ژینگالینا در مقاله خود به چالش‌های دولت با نیروهای ملی پرداخته است.^{۴۱} (صص ۲۷۴-۲۶۷)

در فصل یازدهم وک. زاتوف تبدیل مؤسسات و ادارات دولتی به یک سیستم کل را بررسی کرده است.^{۴۲} (صص ۲۸۲-۲۷۴).

سیاست داخلی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۸۸-۱۹۸۱ م. یکی از موضوعات مهم کتاب است که از سوی آ.پ. شیشتاکوف صورت گرفته است. مؤلف مذکور توجه خود را به تحقیق پیرامون تأسیس گروه‌های دینی - سیاسی متمرکز نموده و سعی کرده علل به وجود آمدن این گروه‌ها را تبیین نماید.^{۴۳}

موضوعات و مسائلی از قبیل شاه و جامعه، رژیم مطلق، مناسبات رژیم با طبقات متوسط، مناسبات رژیم با روشنفکران و اهل قلم، مناسبات رژیم با روحانیت، بررسی طبقات کارگر، طبقات کشاورزان، طبقه سرمایه‌داران کشور، سرمایه‌داران متوسط کشور و سرمایه‌داران و بوروکراسی از مهمترین مسائلی است که نویسنده به آن پرداخته است. (صص ۷۲-۶۲). همچنین شرح وضعیت اجتماعی روحانیت شیعه، روشنفکران و اهل قلم جای ویژه‌ای را در این فصل به خود اختصاص داده است. (صص ۷۶-۷۲)

افکار عمومی ایران در سال‌های دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۶۰ یکی از موضوعاتی است که محققان شوروی سابق به بررسی آن توجه خاصی داشته‌اند و موضوع فصل چهارم کتاب را تشکیل می‌دهد.

در این قسمت آ.ز. عرب‌باجیان توجه اصلی خود را به بررسی شرایط شکل‌گیری افکار عمومی علیه شاه معطوف ساخته است.^{۴۴} (صص ۷۸-۷۷)

همچنین در این قسمت و.ب. کلشتارینا در مقاله نسبتاً کوتاهی درباره جلال آل احمد سعی نموده آل احمد را به عنوان یکی از روشنفکران تأثیرگذار سال‌های دهه ۷۰ در ایران معرفی نماید.^{۴۵} (صص ۸۲-۷۸)

محقق لوکیانوف نیز دو مقاله با عنوان «مهدی بازرگان» و «علی شریعتی» نوشته و سعی کرده است، اندیشه‌های مهدی بازرگان و دکتر علی شریعتی را که چهره‌های شناخته شده و مشهور دهه ۱۹۷۰ در ایران بوده‌اند، بررسی نماید.^{۴۶} (صص ۸۹-۸۲).

در پایان فصل چهارم مسائل و ویژگی‌های جریان‌های فکری عمومی ایران در دهه ۱۹۷۰ از جانب و.ب. کلشتارینا مورد تحلیل قرار گرفته است.^{۴۷} نویسنده توجه خود را بیشتر به بررسی مسائل فرهنگی جامعه و فرهنگ‌شناسی ایران در سال‌های دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۶۰ معطوف نموده است. نقد مفصل دیدگاه محقق مزبور در جای خود، خواهد آمد.

فصل پنجم یکی از مهمترین فصول کتاب است. مؤلف این فصل ل.ی. اسکالاروف، شکل‌گیری و گسترش حرکت‌های ضدشاه را به طور مفصل بررسی کرده و ضمن تحلیل‌های عمیق و علمی خود سعی کرده است.^{۴۸} جایگاه و نقش طبقات کارگر را در گسترش حرکت‌های سیاسی - اجتماعی ضدشاه پررنگ‌تر جلوه دهد (صص ۱۱۱-۹۸).

ل.ی. اسکالاروف در فصل ششم که «زوال رژیم مطلق» نام دارد، به بررسی مسائل تشکیل دولت شاهپور بختیار و تشکل روند اتحاد اپوزیسیون مذهبی و غیرمذهبی و همراهی ارتش با انقلابیون پرداخته است.^{۴۹} (صص ۱۳۳-۱۱۲) در این بخش، قیام فوریه سال ۱۹۷۹ میلادی نیز از جانب ل.ی. اسکالاروف به طور کامل بررسی شده است.^{۵۰} (صص ۱۳۶-۱۳۳).

محقق دیگر شوروی آ.م. بینی‌نشویلی، تأثیر عنصر بین‌المللی را در گسترش انقلاب ایران یکی از عناصر و عوامل مهم دانسته است.^{۵۱} (صص ۱۵۹-۱۳۶)

فصل هفتم کتاب تقریباً گفتاری درباره تاریخچه دولت موقت مهندس مهدی بازرگان است. در این قسمت اوضاع سیاسی، اقتصادی و شکل‌گیری مراکز مختلف حکومت توسط ل.ی. اسکالاروف بررسی شده است.^{۵۲} (صص ۱۶۲-۱۶۰). آ.ب. شیشتاکوف در مقاله‌ای دیگر تأسیس گروه‌ها و کمیته‌های انقلابی در ابتدای انقلاب را به عنوان وسایل اصلی مبارزه برای به دست آوردن حاکمیت سیاسی، معرفی کرده است.^{۵۳} (صص ۱۷۱-۱۶۳).

چاره‌جویی‌ها و اقدامات سیاسی دولت مهندس بازرگان در شرایط شکل‌گیری مراکز حکومت جدید، از جانب م.ی. کروتی‌خین مورد بررسی قرار گرفته است.^{۵۴} (صص ۱۷۶-۱۷۱).

اقدامات اقتصادی دولت مهندس بازرگان نیز در این فصل، جایگاه ویژه‌ای دارد که بررسی آن به قلم ن.م. مدلاوا صورت گرفته است.^{۵۵} (صص ۲۰۰-۱۸۷) مهمترین مسئله‌ای که در کتاب انقلاب ایران مطرح شده است، مسئله شکل‌گیری عناصر حاکمیت سیاسی پس از انقلاب است. در این فصل مسئله بررسی و تأیید قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و مضامین و مندرجات آن

**طبق نظر یورتایوف در سال‌های دهه ۱۹۷۰
تعداد دانشجویانی که در حرکت‌های ضد رژیم
در ایران شرکت داشته‌اند در مقایسه با
شرکت دانشجویان و جوانان در
حرکت‌های ضد رژیم در دولت‌های اروپای غربی
از قبیل آلمان، ایتالیا، اتریش و غیره
چند برابر بیشتر بوده است**

**آ. ای. ژینگالینا معتقد است که انقلاب سفید،
یعنی اصلاحاتی که از سوی رژیم شاه
برای حل و فصل مسائل ملی در ایران
جاری شده بود، به هیچ وجه نتیجه مطلوبی
در برداشته است**

(صص ۲۹۶-۲۸۳) نویسنده در پایان مقاله مسأله ترورهای سیاسی اوایل انقلاب را بررسی نموده است.^{۳۳} (صص ۳۴۵-۳۱۳)

در فصل دوازدهم سیاست اجتماعی - اقتصادی دولت جمهوری اسلامی در سال‌های ۸۸-۱۹۸۰ توسط ن. م. ممدواو به طور مفصل بررسی شده است. یکی از موضوعات مهمی که ن. م. ممدواو به آن توجه کرده بنیان‌های نظری و قانون‌گذاری «اقتصاد اسلامی» می‌باشد.^{۳۴} (صص ۳۵۵-۳۴۶). مؤلف در این نوشتار سعی کرده براساس اطلاعات فراوان، برخی از ویژگی‌های سیاست اقتصادی جمهوری اسلامی را نشان دهد.^{۳۵} (صص ۳۶۶-۳۵۶).

پوشیده نیست که یکی از مسائل بسیار مهم انقلاب اسلامی، بررسی ایدئولوژی و فرهنگ جامعه می‌باشد. این مسئله در فصل سیزدهم به خوبی بررسی شده است. و. ک. زاتوف در مقاله خود سعی نموده جنبه‌های مهم ایدئولوژی جمهوری اسلامی را بررسی نماید.^{۳۶} (صص ۳۷۱-۳۶۷). مسئله فرهنگ و محیط فرهنگی در سال‌های (۸۸-۱۹۸۰) توسط ل. ی. اودیوا تحلیل شده است.^{۳۷} (صص ۳۷۸-۳۷۱).

تحلیل و بررسی ادبیات دوران انقلاب اسلامی در مقاله‌ای توسط و. ب. کلاشتارینا انجام یافته است. او سعی نموده ویژگی نظم و نثر فارسی در سال‌های انقلاب اسلامی را نشان بدهد.^{۳۸} (صص ۳۸۳-۳۷۸).

فصل پایانی کتاب به بررسی مسائل سیاست‌گذاری خارجی جمهوری اسلامی ایران اختصاص یافته است. نخستین اقدامات دولت جمهوری اسلامی ایران در زمینه سیاست خارجی از سوی ل. م. کولاگنا بررسی شده است.^{۳۹} (صص ۳۸۷-۳۸۴) مؤلف مزبور سعی نموده فعالیت دولت موقت را در ایران مشخص نماید. با این هدف مؤلف توجه اساسی خود را به بررسی ویژگی‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوران شدت یافتن بحران سیاسی معطوف کرده است. از این لحاظ تحلیل‌های وی در مورد اقدامات دانشجویان علیه سفارت آمریکا در تهران جالب به نظر می‌رسد.^{۴۰} (صص ۳۹۴-۳۸۷)

یکی از موضوعات مهمی که در رابطه با سیاست جمهوری اسلامی ایران توجه پژوهشگران شوروی سابق را به خود جلب کرده، بررسی و تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی در شرایط جنگ ایران و عراق است. ل. م. کولاگنا در

مقاله ویژه‌ای این مسئله را تحلیل و بررسی کرده است.^{۴۱} (صص ۴۰۵-۳۹۴)

بررسی ویژگی‌ها و جهت‌گیری‌های ارتباطات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای خارجی نیز موضوع مقاله‌ای است که توسط ل. م. کولاگنا انجام گرفته است.^{۴۲} (صص ۴۱۶-۴۰۵)

آ. م. بینی نشوبلی موضوع جمهوری اسلامی ایران و ارتباطات بین‌المللی در خاور نزدیک و میانه را تحلیل کرده است. مؤلف در این نوشتار مناسبات جمهوری اسلامی ایران را با لبنان، مصر و کشورهای حوزه خلیج فارس مدنظر قرار داده است.^{۴۳} (صص ۴۳۸-۴۱۶). همچنین مناسبات جمهوری اسلامی ایران و جمهوری‌های شوروی سابق در مقاله آ. ز. عرباجیان مطرح گردیده است.^{۴۴} (صص ۴۴۵-۴۳۸) ارزیابی کلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران موضوع مقاله‌ای از ل. م. کولاگناست.^{۴۵} (صص ۴۵۰-۴۴۵).

اما مقاله جمع‌بندی آ. ز. عرباجیان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. زیرا وی تمام مطالب کتاب را جمع‌بندی نموده و دیدگاه کلی دانشمندان شوروی سابق در مورد انقلاب اسلامی را مطرح کرده است.^{۴۶} (صص ۴۶۳-۴۵)

یادداشت‌ها و توضیحات مفیدی برای هر یک از فصل‌ها در آخر کتاب آمده است. (صص ۵۰۵-۴۶۴). مؤلفان ضمن ذکر منابع، بحث‌های جالب توجهی ارائه داده‌اند.

کتاب همچنین شامل هشت ضمیمه است:

ضمیمه اول: جدول‌های آماری بسیار مهم، همراه با ذکر منابع و مأخذ در مجموع ۹ جلد، (صص ۵۱۱-۵۰۸)، تدوین دکتر آ. ز. عرباجیان

ضمیمه دوم: اطلاعات مهم و قابل توجه در مورد نفوذ عناصر خارجی (سرمایه‌گذاری خارجی) در اقتصاد ایران (صص ۵۱۴-۵۱۲)، تدوین آ. ز. عرباجیان.

ضمیمه سوم: بخشی از نامه نویسنده ایرانی علی اصغر حاج سیدجوادی (صص ۵۱۶-۵۱۵)، مترجم د. س. راز دس‌تونسکایا.

ضمیمه چهارم: نامه گروه اهل فرهنگ به وزیر (صص ۵۱۹-۵۱۷)، ترجمه د. س. راز دس‌تونسکایا.

ضمیمه پنجم: نامه اتحادیه نویسندگان ایران به وزیر کشور (صص ۵۲۲-۵۲۰)، ترجمه د. س. راز دس‌تونسکایا.

ضمیمه ششم: شرح حال مختصری از جلال آل احمد (صص ۵۲۴-۵۲۳)، نوشته و. ب. کلاشتارینا.

ضمیمه هفتم: شرح حال مختصری از دکتر علی شریعتی (صص ۵۲۶-۵۲۵)، نوشته آ. ک. لولیانوف.

ضمیمه هشتم: تحقیق ویژه‌ای است که «بررسی آثار تاریخی مورخان شوروی درباره انقلاب ایران در سال‌های ۱۹۷۹-۱۹۸۷ و تاریخ جمهوری اسلامی ایران» نام دارد (صص ۵۵۴-۵۲۶). مؤلف این تحقیق دکتر آ. ز. عرباجیان می‌باشد. چنانکه از عنوان مقاله پیداست این بخش از ضمیمه، نقد و بررسی تألیفات دانشمندان شوروی درباره انقلاب ۱۹۷۹ - ۱۹۷۸ م و تأسیس جمهوری اسلامی ایران است. این تحقیق از نظر علمی ارزش و اهمیت بسیاری دارد.

کتاب انقلاب ایران هم‌اکنون از مهم‌ترین تحقیقات در زمینه تاریخ انقلاب اسلامی و تأسیس جمهوری اسلامی ایران در کشورهای مشترک‌المنافع به شمار می‌آید. درباره اهمیت این کتاب بسیار نوشته‌اند. ولی ذکر این نکته ضروری است که تحقیق و بررسی تاریخ معاصر ایران در شوروی سابق از ویژگی‌های خاصی برخوردار بود. برخی ویژگی‌های زیر در بررسی و تحلیل کتاب تاریخ انقلاب سال‌های ۱۹۷۹ - ۱۹۷۸ م به طوری آشکار قابل مشاهده است:

۱ - دانشمندان شوروی در آرایه نظریات و دیدگاه‌های علمی و سیاسی خود کاملاً پایبند نظریه مارکسیستی - لنینیستی بوده‌اند. در آن کشور مباحث و موضوعات علم تاریخ فقط و فقط از دیدگاه مارکسیستی - لنینیستی بررسی می‌شد و ظاهراً هیچ محقق حق نداشت بیرون از این دایره اظهار عقیده نماید. از این رو مسائل و موضوعات تاریخ انقلاب اسلامی ایران تا زمان فروپاشی اتحاد جماهیر

شوروی از همان دیدگاه مطرح شده است.

۲- از دیگر ویژگی‌های تحقیقات دانشمندان و پژوهشگران شوروی سابق غالباً محدودیت استفاده از منابع دست اول در زمینه تاریخ انقلاب اسلامی است. تا زمان فروپاشی شوروی کمترین تألیفی از دانشمندان شوروی را می‌توان یافت که در آن مؤلف به طور مستقیم از اسناد تاریخی و منابع معتبر استفاده کرده باشد. می‌توان گفت که تقریباً همه محققین و پژوهشگران شوروی به اسناد تاریخی و مهمترین منابع دست اول مربوط به انقلاب اسلامی ایران دسترسی کافی نداشته‌اند. به طور عمده آنهایی که در نوشته‌هایشان به اسناد تاریخی و منابع دست اول ارجاع داده‌اند، بیشتر از ترجمه انگلیسی یا آلمانی آن، استفاده کرده‌اند. البته محققین و شرق‌شناسان شوروی از منابع و اطلاعات ایرانی و غیرایرانی سال‌های انقلاب (روزنامه، مجلات و نشریات مختلف) به میزان فراوان استفاده کرده و به نامه‌ها، مصاحبه‌ها و سخنرانی‌های فعالان انقلاب از قبیل نظریه‌پردازان سیاسی روحانیون، سیاسیون و رهبران احزاب ارجاع داده‌اند. از این نظر فهرست منابع و مآخذ تحقیقات دانشمندان شوروی قابل توجه است و نمی‌توان از آن چشم پوشید. اما در هر صورت باید گفت که اطلاعات و اخبار رسانه‌ها در آن سال‌ها نه تنها در ایران بلکه در کشورهای دیگر از جمله در شوروی سابق به طور کامل نمی‌توانست منابع دسته اول و اسناد تاریخی را جایگزین نماید. این در حالی است که رسانه‌های جهان راجع به انقلاب اسلامی همیشه اخباری صحیح نمی‌دادند. از این رو نمی‌توان کلیه مطالب رسانه‌ها را از مطمئن‌ترین منابع و مآخذ در رابطه با تاریخ انقلاب اسلامی ایران دانست.

آن گونه که اشاره شد، دانشمندان شوروی و محققین تاریخ معاصر ایران از آثار نظریه‌پردازان دوران معاصر ایران استفاده کرده‌اند. اما متأسفانه اقدام این محققین همه تألیفات را فرا نگرفته است و تنها در تألیفات محققین شوروی بعد از سال ۱۹۸۵ م پایه‌های منابع محققین وسیعتر می‌شود؛ ولی با این وجود تا فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی محدودیت تألیفات و تحقیقات دانشمندان در انتخاب منابع دست اول سخت احساس می‌شود و مسلماً این محدودیت بر برداشت‌ها و نتیجه‌گیری آنها تأثیر داشته است.

۳- ویژگی دیگر تحقیقات و پژوهش‌های محققین شوروی سابق در زمینه تاریخ انقلاب اسلامی در نحوه تحلیل و برداشت‌ها و نتیجه‌گیری‌ها ظاهر شده است. چنانچه اشاره شد در شوروی تمامی موضوعات تاریخ از دیدگاه مارکسیستی بررسی شده و نتیجه‌گیری‌ها هم باید موافق با نظریه مارکسیستی - لنینیستی اخذ می‌شود. در غیر این صورت برداشت‌ها و نتیجه‌گیری‌های این محققان غیرعلمی محسوب می‌شدند. به همین علت اغلب نتیجه‌گیری‌های دانشمندان و محققین شوروی درباره موضوعات سیاسی مهم شبیه یکدیگرند. این در حالی است که دانشمندان شوروی سعی داشته‌اند کوچکترین و جزئی‌ترین موضوعات از نظرشان دور نماند. اما گفته‌های فوق به این معنی نیست که باید تمامی برداشت‌های محققین شوروی را کاملاً نادرست پنداشته بلکه به این معنی است که محدودیت و پیروی از ایدئولوژی مارکسیستی بر نحوه برداشت‌ها و نتیجه‌گیری‌های آنها تأثیر مستقیم داشته است. این ادعا را در بررسی مباحثی چون نیروهای اصلی و پیش برنده انقلاب، بررسی مسئله شرکت طبقات اجتماعی در روند انقلاب و امثال اینگونه مسائل می‌توان به آسانی مشاهده کرد.

۴- ویژگی دیگر این تحقیقات در تأثیرپذیری آنان از دیدگاه‌های شرق‌شناسی کشورهای آمریکا و اروپاست. محققین شوروی از دستاوردهای ایران‌شناسی کشورهای اروپایی و آمریکایی فراوان استفاده کرده‌اند و در مطرح کردن مسائل و موضوعات تاریخ انقلاب اسلامی (۱۹۷۸ - ۱۹۷۹ م) ایران متأثر از اندیشه‌های مکاتب خارجی شده‌اند. چنانچه شخصیت‌های درجه اول و دوم انقلاب ایران از قبیل امام خمینی (ره)، آیت‌الله مطهری، آیت‌الله طالقانی، آیت‌الله بهشتی، دکتر علی شریعتی، جلال آل احمد و... غالباً براساس نوشته‌های مورخین و محققین اروپایی و آمریکایی معرفی شده‌اند.

گذشته از این، محققین شوروی از اندیشه‌ها و دیدگاه‌های محققین و

تحلیل و بررسی ادبیات دوران انقلاب اسلامی در مقاله‌ای توسط و. ب. کلشتارینا انجام یافته است. او سعی نموده ویژگی نظم و نثر فارسی در سال‌های انقلاب اسلامی را نشان بدهد

یکی از موضوعات مهمی که در رابطه با
سیاست خارجی ایران توجه پژوهشگران
شوروی سابق را به خود جلب کرده،
بررسی و تحلیل سیاست خارجی
جمهوری اسلامی در شرایط
جنگ ایران و عراق است

پژوهشگران اروپایی و آمریکایی نسبت به جایگاه و نقش اشخاص معروف انقلاب پیروی نموده‌اند. اما در مقایسه با اندیشه‌های محققین اروپایی و آمریکایی، محققین شوروی سعی کرده‌اند عقاید چپ‌گرای نظریه‌پردازان و فعالان انقلاب را بیشتر مورد توجه قرار دهند. این است که در نوشته‌های محققین شوروی فعالیت نیروهای سیاسی چپ‌گرا و عقاید نظریه‌پردازانی که نزدیک به مارکسیست‌ها بوده‌اند بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. محققین شوروی سعی می‌کردند هرچه بیشتر نقش نیروهای سیاسی چپ‌گرا را در روند انقلاب ایران نشان بدهند، البته از این نظر مقایسه دیدگاه‌های دانشمندان و محققین مکاتب مختلف علمی و پژوهشی از جمله مکاتب علمی شوروی سابق از عقاید سیاسی و علمی پژوهشگران اروپا و آمریکا می‌تواند از موضوعات جداگانه برای آینده باشد. ولی آنچه روشن است اینکه دانشمندان و محققین شوروی در بررسی و تحلیل بسیاری از موضوعات تاریخی انقلاب اسلامی ایران متأثر از دیدگاه‌های محققین آمریکا و اروپا بوده و اغلب از عقاید سیاسی و علمی آنان پیروی کرده‌اند.

۵- از ویژگی‌های دیگر تحقیقات شوروی سابق این است که تألیفات محققین ایرانی که در ایران پس از پیروزی انقلاب صورت گرفته، از نظر آنها دور بوده است. اسناد تاریخی، آثار سیاسی، نامه‌های رهبران و فعالان انقلاب، یادداشت‌ها و خاطرات ایرانی و غیر ایرانی و منابع بسیار زیاد دست اول که پس از پیروزی انقلاب در ایران به چاپ رسیده است کمتر مورد توجه محققین شوروی بوده است.

از این لحاظ مقایسه علمی اندیشه‌ها و دیدگاه‌های مکاتب شرق‌شناس شوروی با دیدگاه‌های دانشمندان و محققین دانشگاهی ایران بدون شک می‌تواند از موضوعات بسیار جالب باشد.

پی‌نوشت‌ها:

1- Iransky revoljutsiya 1978-1979. Prichini i uroki. Nauka. 1989.

2- Arabadzhyan A. Z. Predislovie. S. 3-5.

3- Arabadzhyan A. Z. Sotsial'no - ekonomicheskie

- Pravitel'stva Radzhai, Nachalo irano-irakskoy voyni, s. 219-232.
- 25- Doroshenko E.A. Obostrenie Protivoborstva v Verkhakh i ustranenie A. Banisadra s posta prezidenta, s. 232-241.
- 26- Plastun V. N. Nastuplenie islamskogo redzhima nalevie sili. Razgrom Organizatsii modzhakhedov iranskogo narode, s. 241-252.
- 27- Doroshenko E. A. Islamskaya Cul'turnaya revolyutsiya, s. 253-258.
- 28- Yurtaev V. i. Studenchestvo i Visshie uchebnie zavedeniya kak objekti "islamskoy cul'turnoy revolyutsii," s. 259-267.
- 29- Dzhigalina O.i. Podriv natsional'nikh dvidzheniy kak factor stabilizatsii islamskogo redzhima, s. 267-274.
- 30- Zotov V.K. Prevrashenie organov gosudarstvennoy vlasti v tselostnyu sistem, s.274-282.
- 31- Shestakov A.P. Obrazovanie osnovnikh religiozno-poli-ticheskikh groupirovok Pravyashego dukhovenstva, s. 283-296.
- 32- Shestakov A. P. Bor'ba za vlast' v Pravyashikh Krugakh iRi i usilenie ekstremistskikh tendentsiy s. 296-313.
- 33- Mamedova N. Kontseptual'nie i zakonodatel'nie osnovi "islamskoy economici", s. 346-355.
- 34- Mamedova N.M. Nckotorie aspekti ekonomicheskoy Politici islamskogo redzhima, s. 356-366.
- 35- Zotov V. K. ideologiya islamskogo redzhima, s. 367-371.
- 36- Avdeeva L.E. Cul'tura, s. 372-378.
- 37- Klyashtorina V. B.Literatura, s. 378-383.
- 38- Kulagina L. M.Pervie vneshnepoliticheskie actsii iRi Vneshnyaya politica Vremennogo revolyutsionnogo pravitel'stva, s. 384-387.
- 39- Kulagina L. M.Vneshnyaya Politica iRi v Period Politicheskogo Krizisa, Vizvannogo zakhvatom sotrudnikov Posol'stva sshA, s. 387-394.
- 40- Kulagina L. M. Vneshnepolticheskii Kurs iRi v Usloviyakh irano-irakskoy voyni, s. 394-405.
- 41- Kulagina L. M. Vneshneconomicheskije svyazi, s. 405-416.
- 42- Binishvili A. M. iRi: medzhdunarodnie otnosheniya na Blidzhnem i Srednem Vostoke, s. 416-438.
- 43- Arabadzhyan A. Z. iRi- SSSR, s. 438-445.
- 44- Kulagina L. M. Obshaya otsenka vneshney Politiki iRi, s. 445-450.
- 45- Arabadzhyan A. Z. Zaklyuchenie, s. 450-463.
- predposilki i Prichini revolyutsii, s. 6-27.
- 4- Arabadzhyan A. Z. Sotsial'no- Politicheskije i ideologi- cheskije predposilki i prichini revolyutsii, s. 26-31.
- 5- Arabadzhyan A. Z. monarkhiya i eyo politicheskije partii, s. 31-42.
- 6- Sklyarov L. E. Politicheskije organizatsii antishakhskikh sil, s. 42-46.
- 7- yurtaev v.i. uchastie studenchestva v obshestvennom dvidzhenii v 60-70-e godi, S. 46-56.
- 8- Arabadzhyan A. Z. Monarkhiya Mokhammeda Rezi Pekhlevi v ego sobstvennom izobrazhenii. Ego vzaimootno- sheniya s tazlichnimi classami i sotsial'nimi grouppami itanskogo obshestva v Kanun revolyutsii, s. 62-76.
- 9- Arabadzhyan A. Z. Usloviya formitovaniya obshestven noy misli v 60-70-e godakh, s. 77-78.
- 10- klyashtorina B. V. Dzhelal Ale Akhmad, S. 78-82.
11. Lukoyanov A. K. Mekhdi Bazargan. Ali Shariati, s. 82-89.
- 12- Klyashtorina B. V. Nekotorije cherti evolyutsii obshestven-noy misli v 70-e godi (cul'turologicheskij aspect) s. 89-97.
- 13- Sklyarov L.E. Vozniknovenie ontishakhskogo dvidzheniya i ego evolyutsii, s. 98-105.
- 14- Sklyarov L.E. Vstuplenie V bor'bu rabocheho classa ipererastanie revol'yutsionnoy situatsii v revolyutsiyu..., s. 105-123.
- 15- Sklyarov L.E. Fevral'skoe voorudhen vosstanie, s. 133-136.
- 16- Binishvily A.M. Vliyanie vneshnego factora na razvitie situatsii v irane, s. 136-159.
- 17- sklyarov L.E. Vozniknovenie razlichnikh tsentrov vlasti, s. 160-163.
- 18- Shestakov A.P. Sozdanie dukhovenstvom Korpusa stradzhey islamskoy revolyutsii Kak instrumenta bor'bi za bezrazdel'noe politicheskoe gospodstvo, s. 163-171.
- 19- Krutikhin m.i. Vnutripoliticheskije meropriyatiya pravitel'stva m. Bazargana V usloviyakh sosushes tvovaniya s drugimi tsentrami vlasti, s. 171-176.
- 20- Mamedova N.m. Economicheskaya deyatel'nost' Pravitel'stva m. Bazargana, s. 187-200.
- 21- Aliev S.m.Razrabotka i Prinyatie Konstitutsii Islamskoy Respubliki iran. Ego soderdzhanie, s. 201-210.
- 22- Dzhigalina O.i. Otradzhenie natsional'nogo voprosa v Konstitutsii, s. 210-212.
- 23- Aliev S.m. Prezidentskie vibori, vibori v medzhlis, formirovanie konsititutsionnogo pravitel'stva, s. 212-218.
- 24- Doroshenko E. A. Vnutrennyaya politika